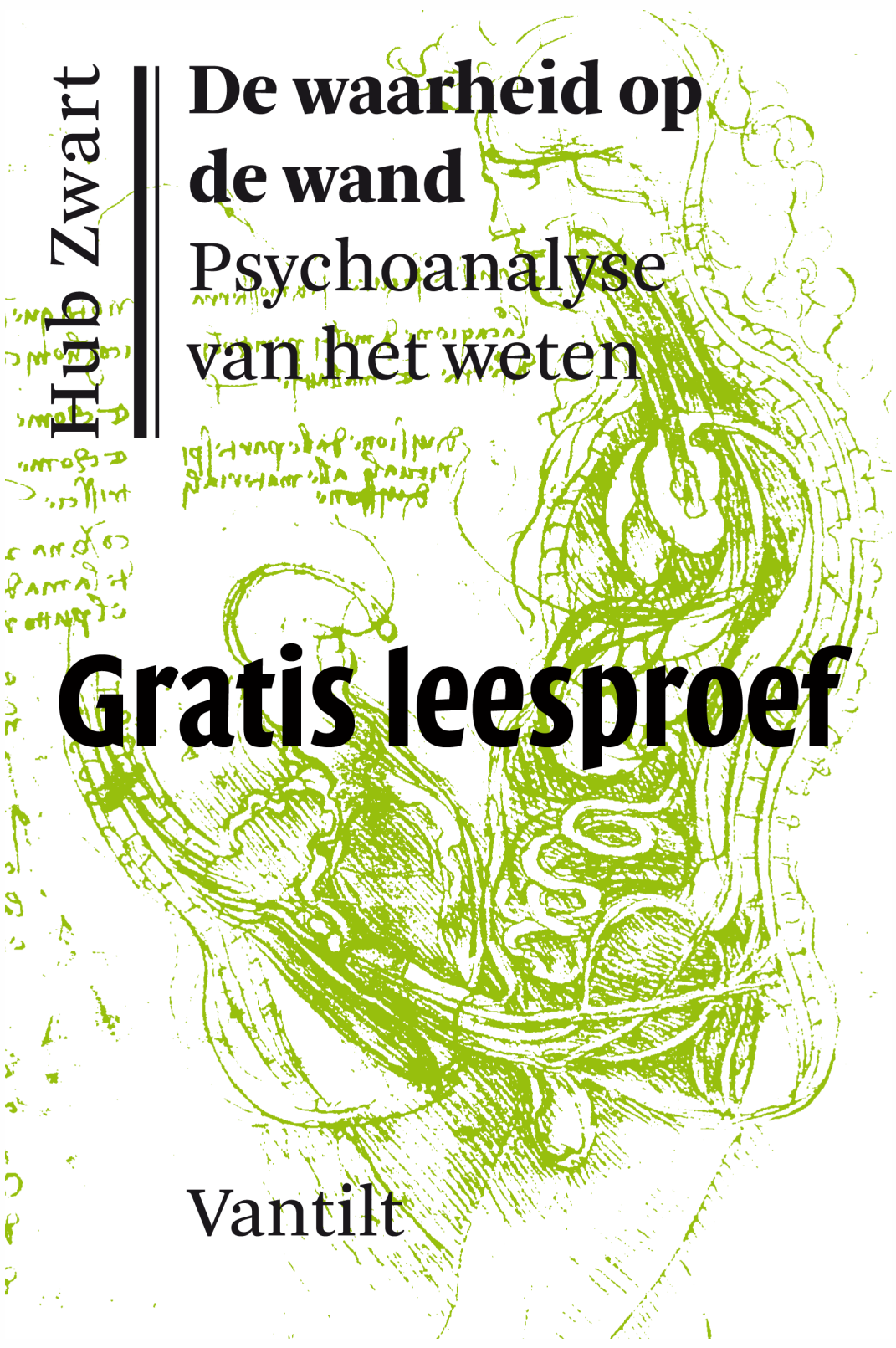

Hub Zwart

**De waarheid op
de wand**
Psychoanalyse
van het weten

Gratis leesproef

Vantilt

Dracula: bloeddorst als epidemie

Euthanasia is an excellent and comforting word! I am grateful to whoever invented it.

Abraham van Helsing

Wir bringen ihnen die Pest und sie wissen es nicht.

Sigmund Freud

De oerversie van *Dracula* kwam, net als de oerversie van *Frankenstein*, in de zomer van 1816 ter wereld, tijdens de befaamde, regenachtige zomerdagen die Percy Bysshe Shelley en Mary Wollstonecraft Godwin samen met Byron en Polidori doorbrachten in Byrons Villa aan het meer van Genève. Mary legde er de basis voor haar roman *Frankenstein* en Byron deed Polidori het idee voor diens verhaal *The Vampyre* aan de hand. Polidori werkte het verhaal verder uit toen hij merkte dat Byron daar zelf geen zin in had. Het resultaat werd in 1819 gepubliceerd en had meteen succes. In 1897, het jaar waarin Sigmund Freud een begin maakte met *Die Traumdeutung*, publiceerde Bram Stoker zijn eigen variant, die wereldberoemd is geworden en veelvuldig werd verfilmd. Voor *Dracula* stond de vijftiende-eeuwse graaf Vlad Dracula van Wallachië (1431-1476) model, die strijd leverde tegen het oprukkende Ottomaanse Rijk en, in de roman van Stoker althans, de alchemie beoefende.

Het verhaal

De eerste hoofdstukken van Stokers roman hebben het karakter van een reisverslag van de hand van Jonathan Harker, een jonge-

man die op het punt staat in het huwelijk te treden met zijn verloofde Mina. Hij is in dienst bij een Londense makelaarsfirma en krijgt de opdracht af te reizen naar Transsylvanië. Een zeer vermogende graaf heeft het plan opgevat een pand te kopen in Londen en naar Engeland te emigreren. Jonathan moet hem opzoeken in zijn vervallen kasteel in de Karpaten. De afgelegen streek blijkt erg bijgelovig. Bewoners dragen crucifixen en slaan voortdurend kruistekens. Als de avond valt heeft iedereen enorme haast om voor het donker thuis te geraken. Een boerenvrouw dringt er bij Jonathan op aan om ook een crucifix te dragen en schenkt hem een exemplaar. Hoewel hij dit als idolatrie beschouwt, volgt hij toch haar goede raad maar op. In het holst van de nacht, in een naargeestig landschap van bergkammen, wouden en mist, waar het *Es* nog *Ich* moet worden, wordt hij door een demonische, maar bijzonder krachtige koetsier in diens rijtuig geholpen ('The driver helped me with a hand which caught my arm in a grip of steel; his strength must have been prodigious', 1993, p. 11). Jonathan wordt steeds angstiger, maar valt uiteindelijk in slaap. Wanneer ze aankomen bij het kasteel wordt hij, wanneer hij door de koetsier ook weer uit het rijtuig wordt geholpen, opnieuw getroffen door diens enorme fysieke kracht ('Again I could not but notice his prodigious strength. His hand actually seemed like a steel vice that could have crushed mine if he had chosen' p. 15).

In eerste instantie lijkt het naargeestige slot onbewoond en verlaten. Wanneer de graaf eindelijk ten tonele verschijnt, blijkt hij een lange, beschaafde man op leeftijd te zijn met opvallend grote, witte tanden en een bijzonder slechte adem. Zijn fysieke kracht blijkt niet alleen uit het gemak waarmee hij zware, middeleeuwse deuren opent en sluit, maar ook uit zijn handdruk ('His hand grasped mine with a strength which made me wince... the strength of the handshake was ... akin to that which I had noticed in the driver', p. 17). Ondanks het feit dat de graaf uitstekend Engels spreekt, wordt Jonathan overvallen door gevoelens van onbehagen en zelfs walging. Zijn nervositeit maakt dat hij een glas breekt en zich aan een glasscherf snijdt. Als in een reflex vliegt de graaf hem naar de keel, maar als hij de crucifix aanraakt die om zijn hals hangt, komt hij weer bij zinnen en verontschuldigt hij zich.

Vanaf het moment dat hij het kasteel betreedt, is Jonathan in feite een gevangene. Wanneer de graaf zich terugtrekt, ontdekt

Jonathan dat alle deuren op slot zitten. Hij kan zijn kamer niet verlaten en voelt zich bang en hulpeloos, als een klein kind. Gelukkig draagt hij zijn crucifix bij zich, die enige bescherming lijkt te bieden in deze bedreigende, mensonvriendelijke omgeving.¹ Wanneer hij op een avond uit het raam kijkt, naar het sublieme landschap, want het slot is op een ongenaakbare bergkam gebouwd, ziet hij hoe de graaf uit het raam klimt en als een hagedis langs de muur naar beneden glijdt. Er is echter niets wat hij kan doen. Hij zit voor het raam en wacht op hulp als een hofdame.² Hij bevindt zich in een kamer waar ooit hofdames zaten en zongen, en identificeert zich met hun lot. Kennelijk zijn de krachten van de geschiedenis sterker dan de negentiende-eeuwse civilisatie.

245

Plotseling verschijnen drie jonge vrouwen met blinkend witte tanden die hem bedreigen. Een van de vrouwen komt op hem af. Ze likt wellustig haar lippen, als een roofdier, en heeft het op zijn bloed voorzien. Ze buigt zich naar hem toe en lijkt haar tanden in zijn keel te willen zetten, plaatst haar scherpe hoektanden op zijn huid, maar juist op dat moment verschijnt de graaf. Hij sleurt de vrouw bij hem weg en verjaagt het drietal. Als een klein kind valt Jonathan flauw. De graaf neemt hem in zijn armen, ontdoet hem van zijn kleren en legt hem in bed. Hij is volledig in diens macht. De graaf is de enige die hem kan beschermen tegen de furiën die uit zijn op zijn bloed. Hij hoort echter hoe de graaf hen belooft dat ze zich spoedig aan hem tegoed mogen doen, hem als roofdieren mogen leegzuigen. Had hij maar een pistool om zich te verdedigen!

Hij gaat echter op ontdekkingstocht. Als een klein kind zwerft hij door het kasteel met dikke muren en zware deuren die hij niet of nauwelijks vermag te openen, op zoek naar de slaapkamer van de graaf. In een kapel ontdekt hij een kist met daarin diens slapende (of dode?) lichaam. In paniek rent hij terug naar zijn kamer om weer op adem te komen. De volgende dag brengt hij opnieuw een bezoek aan de graaf in zijn kist, die dan net een overvloedige hoeveelheid mensenbloed naar binnen heeft gewerkt ('...on his lips were gouts of fresh blood, which trickled from the corners of the mouth ... It seemed as if the whole awful creature were simply gorged with blood; he lay like a filthy leech, exhausted with his repletion', p. 52). Jonathan beseft dat dit 'monster' op het punt staat naar de wereldstad Londen af te reizen, waar hij

miljoenen slachtoffers zou kunnen maken en een hele populatie van demonen in het leven zou kunnen roepen.³ Jonathan zou in feite medeplichtig worden aan deze dreigende ramp, maar voelt zich volstrekt machteloos en raakt nog meer in paniek als hij hoort hoe de graaf in zijn rijtuig vertrekt. Nu is hij overgeleverd aan diens roofdierachtige vrouwen.

Intussen maken Mina en haar vriendin Lucy Westenra zich op voor hun op handen zijnde huwelijk. Lucy heeft zich verloofd met Arthur Holmwood, maar koestert ook warme gevoelens voor een psychiater, dokter Seward, een onverstoorbare, evenwichtige man die ondanks zijn jonge leeftijd al leiding geeft aan een inrichting voor ernstig gestoorde en gewelddadige patiënten – en om die reden enigszins aan Carl Gustav Jung doet denken. Hij lijkt een vreemde macht over hen uit te oefenen. Een van deze patiënten lijdt aan zoöfagie: hij wil zich uitsluitend met levende wezens voeden, zoals spinnen, ratten of kinderen, in de verwachting dat hem dit onsterfelijk zal maken. Seward wil hem aan een experiment onderwerpen om vervolgens zijn brein uit te nemen en te analyseren, maar helaas verhinderen de vigerende ethische richtlijnen dit type onderzoek. In tegenstelling tot proefdieren mogen menselijke patiënten niet voor onderzoeksdoeleinden worden gedood of aan vivisectie worden onderworpen.

Dan meert een schip aan in de Londense haven waarvan de bemanningsleden gedurende de nacht een voor een overboord zijn geworpen door een mysterieuze, waanzinnige passagier van aanzienlijke lengte, een mensachtig monster. In het ruim bevonden zich wel vijftig kisten, met de afmetingen van doodskisten, bestemd voor het verrichten van ‘experimenteel onderzoek’. Een vreemde, vleermuisachtige verschijning in een lange mantel gaat vervolgens rondzwerfen in de nabijheid van kerkhoven en krankzinnigengestichten. En de sinistere patiënt van dokter Seward weet op onverklaarbare wijze te ontsnappen.

Op een nacht verlaat ook Lucy haar bed. Een onuitsprekelijke angst bevangt Mina wanneer zij dit ontdekt en ze gaat onmiddellijk naar haar vriendin op zoek. Ze blijkt in het witte maanlicht in haar witte nachtgewaad op een kerkhof te zijn neergestreken. Achter haar meent Mina een donkere gestalte te ontwaren. Lucy laat zich niettemin gewillig, als een klein meisje, naar huis voeren, maar heeft een merkwaardig litteken in haar hals overgehouden aan haar nachtelijke ontmoeting. En een vleermuis fladdert

's avonds rond haar raam. Spoedig blijkt dat een bloeddorstige bezoeker iedere nacht via de wondjes in haar hals een aanzienlijke hoeveelheid bloed komt afnemen. Lucy kan zich daar de volgende ochtend niets meer van herinneren, maar zij verzwakt zienderogen door bloedarmoede. Seward onderzoekt haar. In een verslag aan haar verloofde Arthur Holmwood schrijft hij dat hij, ook na analyse van haar bloed, geen 'functional disturbance' kan ontdekken, al verzekert hij haar verloofde dat vriendschap en discretie hem verhinderden haar zo grondig te onderzoeken als hij eigenlijk zou willen.⁴

Hij zoekt vervolgens zijn toevlucht tot zijn vroegere docent, de Amsterdamse hoogleraar Van Helsing, filosoof en medicus, en expert op het gebied van obscure ziekten. Van Helsing arriveert, onderzoekt Lucy uiterst grondig en toont zich uitermate bezorgd. Zowel de zieke als haar ziekte hebben zijn interesse. Zonder bloedtransfusie zal zij echter overlijden. Zowel Seward als Van Helsing zijn bereid om als bloeddonor op te treden, maar dan arriveert Arthur nog net op tijd. Hij mag zijn bloed aan zijn verloofde schenken. De volgende nacht is Lucy echter bleker dan ooit. Nu is Seward de vrijwilliger, maar hij belooft niets aan Arthur te zullen vertellen: om hem niet jaloers te maken moet het *in camera* blijven, als een medisch geheim. Het is echter een verloren strijd. Lucy lijkt uiteindelijk vredig in te slapen, al nemen haar hoektanden in omvang toe. Op haar doodsbed lijkt zij mooier dan ooit. Arthur heeft het gevoel dat hij, als bloeddonor, toch gemeenschap met haar heeft gehad, dat er toch sprake is geweest van een fysieke verbintenis – met bloed als *replacement* voor sperma – en het is dan ook bijzonder pijnlijk voor hem om te vernemen dat er sprake is geweest van 'polyandrie', in die zin dat ook Seward en Van Helsing, in hun heldhaftige pogingen om Lucy's leven te redden, 'het' met haar hebben gedaan door bloed te doneren.

Van Helsing stelt voor om in het holst van de nacht de kapel binnen te dringen waarin zij ligt opgebaard, om haar te onthoofden en haar hart te verwijderen. Deze mutilatie is noodzakelijk om te voorkomen dat zij tot vampier transformeert. Dracula heeft haar namelijk niet alleen haar bloed ontnomen, maar haar ook met vampirisme geïnfecteerd.

Ondertussen is Jonathan teruggekeerd in de bewoonde wereld, maar hij is erg veranderd. Hij voelt zich 'impotent'. Wanneer hij

ontdekt dat Dracula de overtocht naar Engeland heeft weten te maken, is hij zeer geschokt. Mina, inmiddels zijn echtgenote, besluit Jonathans reisaantekeningen uit te tikken en overhandigt ze aan Van Helsing. De typemachine is een instrument dat net is uitgevonden, en verschaft haar een zekere macht en invloed, contrasterend met de zwakte van haar echtgenoot. De graaf beschikt over een fenomenale talenkennis en een zeer gedetailleerd historisch geheugen, maar de gemechaniseerde mnemotechniek van de typemachine zal een geduchte tegenstander blijken. De documenten die Mina in de loop van het verhaal als typiste genereert, vormen als het ware het dossier dat Van Helsing macht over zijn doelwit zal verschaffen. Nu is de casus duidelijk. Van Helsing gaat weer als vanouds college geven, ditmaal over vampirisme, en Seward mag weer de rol van 'pet student' spelen ('You are my favourite pupil still', p. 174).

Wanneer ze Lucy in haar kapel bezoeken, blijkt de kist leeg. Ze wandelt in haar doodskleed tussen de bomen in het maanlicht met een smachtende, voluptueuze blik op haar gelaat, tot ze een zwarte gestalte ontmoet. Bij hun volgende bezoek bevindt Lucy zich echter nog in haar kist, met rode lippen en lange, witte hoektanden. Zij is een Undead, een niet-dode. Van Helsing stelt voor haar te doden door haar hart te doorboren met een ijzeren staak. Eerst moet Arthur echter zijn toestemming geven. Wanneer Van Helsing hem ervan weet te overtuigen dat zijn eer als gentleman en als christen door deze daad van agressie niet in het geding zal komen, geeft hij letterlijk zijn 'consent' (p. 184). Hij weigert echter in te stemmen met haar onthoofding, want dat acht hij een te ernstige mutilatie, een te ingrijpende schending van haar fysieke integriteit. Van Helsing benadrukt nogmaals dat Arthur niet de enige heer in het gezelschap is die *de facto*, namelijk als bloeddonor, een intieme verbintenis met Lucy is aangegaan, en daarmee recht van spreken heeft. Arthur raakt echter pas overtuigd wanneer ook hij haar als een wellustige vampier over het kerkhof ziet zwerven ('her purity was turned to voluptuous wantonness', p. 189). Geschokt door haar gedrag ('Come, my arms are hungry for you', zegt zij, wanneer ze hem op haar pad vindt) geeft hij toe dat zij niet langer is wie zij was. Om te voorkomen dat het kwaad zich, via bloedconsumptie, gaat vermenigvuldigen, moet zij gedood worden, wat zij welbeschouwd al is. Arthur zelf mag de ijzeren pin door haar hart jagen. Haar lichaam begint de trillen en te ver-

krampen, maar de verloofde minnaar aarzelt niet. Onbarmhartig hamert hij het stalen voorwerp haar stervende maagdelijke lichaam in. Daarna wordt zij alsnog onthoofd.

Vervolgens wordt de jacht op Dracula zelf geopend. Een machtige vijand, maar zijn achtervolgers hebben de wetenschap aan hun zijde. In eerste instantie heeft Dracula het initiatief. Mina is zijn volgende slachtoffer. Van Helsing forceert de deur naar haar kamer (op de vraag of het wel geoorloofd is zich zonder toestemming toegang te verschaffen tot de kamer van een dame, antwoordt hij: 'All chambers are alike to the doctor'). Zij ligt in bed. Naast haar staat Dracula, in zwart gehuld. Hij heeft haar overmeesterd en bloed druipt van zijn lippen. Zij kon zich niet bevrijden uit zijn ijzeren greep en nadat hij aan haar aderen zijn dorst had gestild, dwong hij haar zijn eigen bloed te drinken uit een wond in zijn borst. Ook zij is nu 'vlees van zijn vlees, bloed van zijn bloed' geworden, ook zij zal hem nu volgen als zijn dienaar. Mina wordt echter streng bewaakt en zal genezen, al beschouwt haar echtgenoot haar nog lange tijd als besmet en 'onrein'. Indien de therapie niet was geslaagd en Mina een vampier was geworden, zouden ze ook haar hebben moeten vernietigen, volgens de geijkte procedure, die Van Helsing aanduidt als 'euthanasie' ("Euthanasia" is an excellent and comforting word! I am grateful to whoever invented it', p. 298). Het is een term die een ogenschijnlijk misdrijf, door een medicus gepleegd, moreel legitimeert.

Nu komt het erop aan Dracula te isoleren middels een *cordon sanitaire* en de verblijfplaatsen van de vampier systematisch te 'steriliseren'. Intussen weet Van Helsing meer informatie in te winnen, enerzijds door Mina te hypnotiseren, anderzijds door een briefwisseling aan te gaan met een Roemeense collega. Omdat er sprake is van een *rapport* met Dracula (*actio in distans*) kan Mina onder hypnose belangrijke informatie verschaffen over diens verblijfplaats. Er is als het ware sprake van een draadloze verbinding: zij functioneert als registratieapparaat. Dracula (het Onbewuste in levenden lijve) is de zender, zij is de ontvanger. Dracula's hypnotiserende macht over haar wordt nu tegen hem gebruikt. Via Mina kan een wetenschappelijk team Dracula's bewegingen volgen en zijn communicatieve boodschappen 'kraken', zoals in de Tweede Wereldoorlog Duitse duikboten overkwam. En het briefcontact met de Roemeense collega brengt aan het

licht dat de vijftiende-eeuwse graaf Vlad Dracula van Wallachië bij leven een befaamde geleerde was, een alchemist (p. 269) die alle wetenschapsgebieden van zijn tijd beoefende en zich ook in experimenteel onderzoek bekwaamde. De streek waar hij woonde stond bekend om haar bizarre chemische, geologische en elektrische verschijnselen, die hij ijverig bestudeerde. Postuum bleef hij in leven als vampier, door zichzelf en zijn volgelingen in bloed te dopen. Van Helsing verzamelt teksten van allerlei aard (getypte reisverslagen, geleerde correspondentie, hypnotische monologen, enz.). Op die manier wordt een omvangrijk dossier aangelegd, ter nadere analyse van het vleesgeworden Es.

Via de onbewuste gids Mina ontdekken ze dat Dracula de vlucht heeft genomen en op weg is naar zijn slot. Zij weten hem te achterhalen en met messteken te liquideren. Net daarvoor was Van Helsing de eer te beurt gevallen om de overdag weerloze, slapende vrouwen in het kasteel letterlijk af te slachten. Niet zonder een forse dosis necrofilie, die aan de gedichten van Edgar Allan Poe herinnert, wordt de schoonheid van hun lijken beschreven en geprezen ('She was so fair, so radiantly beautiful to look on, so exquisitely voluptuous', p. 328). Het lijkt een misdrijf om hen te beschadigen en te doden. Een aarzeling kan de bezoeker echter fataal worden. Wanneer een vampier haar ogen opent, zal haar prooi worden leeggezogen en opgenomen in de vampierclan. Daarom is het noodzakelijk 'to restore these women to their dead selves', hoe aanstootgevend die bloedige arbeid ook is.

Vreemd bloed: begin van analyse

De tocht naar Transsylvanië, die Jonathan aan de vooravond van zijn huwelijk moet ondernemen, is als het ware een test die hij moet ondergaan en waarmee hij zijn mannelijkheid moet bewijzen, zowel ten opzichte van zijn toekomstige echtgenote als ten opzichte van zijn werkgever. Het wordt geen succes. De ervaringen die hij beschrijft, vormen als het ware een regressie naar de kindertijd, vanwege zijn hulpeloosheid. Als een klein kind doolt hij rond door een kasteel met opvallend grote en zware deuren en muren, alsof hij lichamelijk gekrompen is. In plaats van rechtstreeks op zijn doel af te gaan, dijt zijn actieradius slechts weifelend en stapje voor stapje uit. En dan is er het significante verschil in kracht tussen hem en de echte volwassenen. Door de

fysieke overmacht van de graaf, wordt Jonathan zich bewust van zijn eigen opmerkelijke fysieke zwakheid. Hij voelt zich letterlijk als een jongedame, een hofdame: opgesloten, weerloos en continu bedreigd. Een man zonder fallus, freudiaans gesproken. De geciviliseerde stadsbewoner ervaart in confrontatie met de fysieke kracht van de primitievere mens zijn weekheid. De angstaanjagende 'vader' vormt een bedreiging – wat dat betreft lijkt Dracula op Coppélius – maar tegelijkertijd is hij de enige macht die hem tegen nog grotere gevaren kan beschermen. Als een klein kind laat hij zich door hem de toegang tot de buitenwereld ontzeggen. De crucifix, het 'ding' om zijn hals, is een fallus-Ersatz, om het freudiaans te formuleren. Omdat hij zichzelf niet kan helpen, niet overeind kan blijven in de confrontatie met mannelijke en vrouwelijke tegenspelers, heeft hij behoefte aan een kunstmatig surrogaat, dat hij, zodra hij angstig wordt, in zijn hand kan houden en waarmee hij zich vampiers van het lijf kan houden (iets wat hem, indien hij louter en alleen op fysieke kracht zou moeten vertrouwen, niet zou lukken). Aangezien vampiers het vooral op bloed van kinderen hebben voorzien, benadrukt hun extreme bloedbront, hun extreme bloeddorst jegens hem nog eens zijn infantiele status. Want ook tegenover de leden van Dracula's harem, die met gulzige lippen hun tanden in zijn hals willen zetten, is hij fysiek weerloos. Na deze ontmannende ervaring wordt hij nooit meer echt de oude. Hij oogt depressief. In de strijd met Dracula speelt hij aanvankelijk nauwelijks een rol. Zijn aantekeningen moeten door Mina met behulp van haar typemachine, als prothese, als instrument, bruikbaar worden gemaakt, geamplificeerd worden. Pas dan kunnen zijn hysterische verzuchtingen gaan dienen als bron van informatie en als wapen in de strijd.

Dracula is een mannetjesdier, leider van een clan of horde, maar dan een horde met een gespecialiseerde voedingspraktijk, die zich in een soort ecologische niche nestelde, en geheel en al is ingesteld op het consumeren van bloed (zoals ook bepaalde roofdieren zich specialiseerden in bloeddorst en aan de rest van het lichaam van hun prooidier geen waarde hechten). Net als Frankenstein is hij een 'monster' waarop jacht wordt gemaakt, iemand die een bedreiging vormt zodra hij de bewoonde wereld zal bereiken, een demon die jonge geliefden achtervolgt om als spelbreker op te treden wanneer de liefdesnacht nadert, door de geliefde dame te doden.

Het eerste Engelse slachtoffer van *Dracula* is Lucy. Het lichaam van de (jonge, ongehuwde) vrouw is enerzijds object van medisch-wetenschappelijk onderzoek – een geliefkoosd doelwit van de medische blik die in haar voyeurisme en tactiele exhibitionisme slechts gedeeltelijk geremd wordt door overwegingen van discretie –, anderzijds is zij object van erotisch verlangen. Minnaars en artsen verdringen zich rond haar lichaam en rond haar bed. Medisch onderzoek (door een mannelijke arts) zoals Stoker dat beschrijft, is onmiskenbaar gedompeld in een erotische sfeer. De mannelijke arts betreedt een vrouwenkamer om een naar liefde hunkerende jongedame lichamelijk te onderzoeken, naakt of slechts in een nachthemd gehuld. Zijn instrumenten, zoals de stethoscoop, zijn bedoeld om de nodige afstand te scheppen, vereist door overwegingen van discretie. Dankzij dit instrument hoeft de arts niet zijn blote oor tegen de ontblote vrouwenborst te leggen. Het feit dat dit instrument meteen ook het akoestische signaal versterkt lijkt bijkomstig. Van Helsing is echter een arts die opvallend onscrupuleus te werk gaat. Hij onderzoekt zijn patiënten ‘grondig’ als hij dat nodig acht. Het doorboren van het hart van de vrouwelijke vampier in haar kist, waartoe hij zijn volgelingen aanzet, oogt als een verkrachtingsscène. Hij vertegenwoordigt een nieuwe geneeskunde, die minder terughoudendheid aan de dag legt. Echter, ook voor deze nieuwe geneeskunde – nieuw vooral in die zin dat zij zich op wetenschappelijk onderzoek baseert en om die reden veel zekerder is van haar zaak – geldt dat de therapie vaak niet minder gewelddadig en schendend is als de ziekte zelf, zeker in de ogen van de ‘ongeschoolde’ buitenstaander, de leek die de noodzaak van de (op zichzelf beschouwd uiterst gewelddadige en beschadigende) ingreep in eerste instantie niet begrijpt. Het nieuwe, doortastende medische handelen weet zich weliswaar geremd door medische ethiek, maar smeedt vervolgens haar eigen ethische begrippen die het mogelijk maken belemmerende morele blokkades weg te nemen, zoals ‘consent’ (van intimi) en ‘euthanasie’.

Vanuit jungiaans perspectief is van belang dat *Dracula* (geschreven in 1897) in feite samenvalt met een belangrijke wetenschappelijke ontwikkeling, namelijk de verwetenschappelijking van de bloedtransfusie. Stokers roman is de literaire wederhelft van deze biomedische praktijk. Aderlating (‘negatieve’ bloed-

transfusie) was een medische praktijk met een lange geschiedenis, een soort van panacee, een behandeling die op een breed scala aan gezondheidsklachten werd toegepast: in feite op alle ernstige ziektebeelden waarvoor geen alternatief voorhanden was. In de negentiende eeuw maakte deze therapie, die tot in de vroegmoderne tijd wijdverbreid was, een soort revival door. Volgens kwamen medici op de gedachte dat ook het *toevoegen* van bloed een therapeutisch effect zou kunnen sorteren. Dat bleek echter op grote risico's te stuiten, niet alleen van hygiënische aard, omdat artsen lange tijd verzuimden om de nodige voorzorgsmaatregelen te nemen, zoals het steriliseren van naald en vingertoppen, maar ook omdat er verschillende bloedgroepen bestaan die onderling niet zonder meer uitwisselbaar (compatibel) zijn. Toediening van bloed van menselijke donoren had vaak een dramatisch effect op de ontvanger: in positieve zin (omdat de conditie van de patiënt door toediening plotseling verbeterde en het lijkkleke lichaam weer kracht en kleur kreeg) of in negatieve zin (een dramatische verslechtering door acute bloedvergiftiging met alle gevolgen van dien). De vampierkus is een vorm van bloedtransfusie die leidt tot een noodlottige infectie. Koortsachtige waanzin en fysieke verkramping zijn belangrijke symptomen.

253

In deze transfusiepraktijk bracht de wetenschap echter uitkomst. In 1900 ontdekte Karl Landsteiner het bestaan van bloedgroepen, vier in totaal: A, B, AB en O. De bloedgroep wordt bepaald door de aan- of afwezigheid van biomoleculen (antigenen) aan de buitenzijde van het celmembraan van rode bloedcellen. Er zijn zes combinaties mogelijk en omdat afwezigheid 'recessief' is kunnen er vier bloedgroepen worden onderscheiden: A (A A, A O), B (B B, B O), AB en O (O O). Om met Lacan te spreken: de introductie van eenvoudige symbolen (A en B), die de aan- of afwezigheid van biomoleculen indiceren, maakte het mogelijk de bloedtransfusiepraktijk te verwetenschappelijken, te 'symboliseren'. Het is een grammaticalisering, een symbolisering van biomateriaal. Het notatiesysteem van Landsteiner kwam in 1900 (het jaar waarin Freuds *Traumdeutung* verscheen) op de markt om elementaire onderscheidingen aan te brengen. Bloed van verschillende individuen verschilt niet 'min of meer' van elkaar, het gaat om discrete verschillen, om een digitale logica: 'aanwezig' of 'afwezig', om discontinuïteit. Bloedgroepen zijn *wel* of *niet* compatibel, afhankelijk van het type en van de vraag of men als donor

(actief) dan wel als ontvanger (passief) optreedt. Landsteiner omhult het waarheidsmoment dat in vampiergeloof aanwezig is: besmettingsgevaar, in combinatie met de ervaring dat transfusie in het geval van incompatibiliteit desastreuze gevolgen zal hebben voor de ontvanger. Dat wat bij Stoker een dreigend *imago* is: de gestalte van de vampier als personificatie van het onbestemde gevaar dat met bloedtransfusie is verbonden, wordt door Landsteiners symbolen onschadelijk gemaakt – symbolen die krachtiger en effectiever zijn dan een crucifix. Van Helsing ontleent zijn gezag en zijn legitimiteit aan het feit dat hij ‘erkend’ expert en hoogleraar is. Zijn middelen (hamer, stethoscoop, enz.) zijn echter nog de traditionele ingrediënten van de dokterstas, terwijl hypnose, een techniek die hij met zijn tegenstander Dracula deelt, deel uitmaakt van het psychotherapeutische complex. De macht van Van Helsing is nog in hoge mate imaginair, een kwestie van aura, suggestie en vertrouwen. Pas de ‘elementen’ van Landsteiner, die symbolisering en bloedtypering mogelijk maken, zullen de transfusiearts werkelijk macht verschaffen en de vampier kunnen temmen.

Dankzij Landsteiner kan compatibiliteit vrij eenvoudig vooraf worden vastgesteld. Dit heeft echter tot gevolg dat de geneeskunde zelf plotseling ‘bloeddorstig’ wordt. Opeens is er een grote vraag naar, een grote behoefte aan donorbloed. De wetenschappelijk-technologische mogelijkheid van veilige bloedtransfusie creëert een enorme schaarste. Incidentele transfusie op vrijwillige basis, bij voorkeur van heer naar dame, voldoet dan niet langer. Het moderne ziekenhuis belichaamt dit geïnstitutionaliseerde vampirisme in de vorm van bloedbanken. Naast donorbloed produceren ziekenhuizen een rijk assortiment aan bloedproducten (Hagen 1982).

De roman *Dracula* beschrijft in feite de bloedtransfusiepraktijk zoals die zich ontwikkeld had vlak voordat Landsteiner zijn ontdekking wereldkundig maakte. Enerzijds zijn er de vrijwillige donoren, in de regel ‘naasten’, intimi van de patiënt, met name de altruïstische gentleman, anderzijds is er een doodzieke, lijkleke, uiterst kwetsbare ontvanger, de hysterische jongedame. Want in het stereotiepe schema zijn de donoren bij voorkeur man (voor hen is donorschap een mogelijkheid om hun liefde en viriliteit te bewijzen) en is de ontvanger bij voorkeur een door bloedverlies verzwakte vrouw. Anders gezegd, de victoriaanse bloed-

transfusieopstelling accentueert zowel de viriliteit en kracht van de man (die als gentleman graag bereid is in deze transactie te participeren) als de zwakte en receptiviteit van de vrouw. Lethargie en bloedarmoede golden als 'hysterische' symptomen. Vrouwelijke bloedarmoede (veroorzaakt door zwangerschap en menstruatie) zou vanuit dit victoriaanse perspectief welhaast als een 'natuurlijke' situatie kunnen worden beschouwd. Het artsduo Seward en Van Helsing transplanteert het bloed echter nog zonder bloedgroepypering. Een plotselinge, dramatische, maar ook onvoorspelbare verandering is het resultaat: de ontvanger herstelt of komt in een koortsachtig delirium terecht. De hoop is dat de verzwakte vrouw weer in een gezonde verloofde zal veranderen, maar het kan ook anders uitpakken. De furie is het angstbeeld van de victoriaanse gentleman, de gestalte die hem zowel verontrust als fascineert. Onder de kuise victoriaanse jongedame verschuilt zich het begerige, hunkerende vrouwenlichaam dat hem tijdens zijn huwelijksnacht tegemoet zou kunnen treden en zich wellicht minder gemakkelijk laat domesticeren dan verwacht. In de vrouwelijke vampier wordt met nadruk manifest wat in het beeld van de deugdzame victoriaanse dame zo nadrukkelijk is verdrongen.

Jung spreek in deze gevallen van ego of alter ego, of van Persoonlijkheid No. 1 en Persoonlijkheid No. 2. Zoals in het geval van Jonathan de victoriaanse gentleman (No. 1) plotseling plaatsmaakt voor een zwakke, infantiele, weerloze verschijning (No. 2), zo verandert in het geval van Lucy de ingetogen victoriaanse jongedame plotsklaps in een begerige furie die jacht maakt op mannen en hen expliciet uitnodigt tot seksueel contact. De reactie van haar doelwit (Arthur) is, dat in zijn geval de gentleman even plotseling plaatsmaakt voor een gewelddadig mannetjesdier, wiens verrichtingen zich in feite voorbij de erotiek bevinden, een 'minnaar' die bereid is het lichaam van zijn geliefde op agressieve wijze met een fallusachtige prothese te doorboren. Alsof hij datgene waarvan hij voorgoed verstoken zal blijven (geslachts-gemeenschap met de geliefde) met een excessieve hoeveelheid kracht alsnog wil afdwingen.

Dat wil zeggen, de bloedtransfusiepraktijk roept archetypische beelden en stereotiepe rolverdelingen op, enerzijds omdat tekort aan bloed het verschil bepaalt tussen vitaliteit en zwakte, tussen warmbloedigheid en frigiditeit, anderzijds omdat bloed een

lichamelijk geschenk is, in zekere zin vergelijkbaar met mannelijk zaad. Ook sperma is een ‘geschenk’ dat van het ene lichaam wordt overgebracht op het andere, dat getransplanteerd wordt als het ware, via de fallus als een natuurlijke injectieroute, om in het lichaam van de vrouw nieuw leven te verwekken, of zelfs haar gezondheid te bevorderen, want in victoriaanse tijden, toen er nauwelijks gelegenheid tot buitenechtelijk geslachtsverkeer was, werd aan gemeenschap (de huwelijksnacht en de huwelijksband, dat wil zeggen regelmatig geslachtsverkeer) een therapeutisch effect toegeschreven. Mannen, met name artsen, zijn in Stokers roman dan ook zeer bereidwillig om jonge vrouwen hun lichaamsvocht te schenken, en omdat uitwisseling van sperma tussen ongetrouwden niet geoorloofd is, nemen ze hun toevlucht tot bloed. Ook bloed is een geschenk dat een band scheidt die niet meer ongedaan kan worden gemaakt. Dit geldt ook voor Dracula. Ook hij kan dankzij de bloedband zijn dames opeisen. En ook hij leeft op, verjongt zich, door fysiek contact met vrouwen, want ook op hem is de evangelische waarheid van toepassing dat bloed doet leven. Gemeenschap (de vampierkus) revitaliseert de oude man. Na bloedconsumptie oogt hij jonger. Een bloeddieet als recept voor onsterfelijkheid. Donorschap daarentegen is vergelijkbaar met onanie. Het lichaamsvocht wordt geproduceerd zonder dat er sprake is van direct intiem fysiek contact. Het is een eenzijdige liefdesdaad, een fysieke monoloog, die de donor verzwakt. Na enkele bloeddonaties moet de minnaar voor zijn eigen gezondheid vrezen.

Nieuwe rollen

Dracula behelst een oproep aan jongemannen om wetenschapper, bij voorkeur arts, te worden als hoeder van de symbolische orde. De roman beschrijft een onzichtbare, heimelijke oorlog tussen West en Oost, tussen het vrije Westen en het despotische Oosten, die door het Westen wordt gewonnen omdat het Westen jonge heren tot wetenschappers transformeert. Wetenschap is een emancipatoire kracht die vrije burgers in staat stelt te ontsnappen aan de machtsgreep van de heer, die zijn macht steeds wil bevestigen en het despotisme van het ‘Oosten’ vertegenwoordigt. Ook waar het vrouwen betreft stippelt de roman nieuwe emancipatiescenario’s uit (Kittler 1993). Lucy belichaamt de

wellustige femme fatale, een rol die haar uiteindelijk zelf fataal wordt. Mina kiest een andere route: zij wordt typiste, in feite de secretaresse van Van Helsing's team. Door getuigenissen en observaties systematisch om te zetten in uitgetikt discours, is Van Helsing's team in staat controle te krijgen over de situatie. Een uitgetypte tekst laat zich gemakkelijker analyseren, bevordert communicatie en maakt het mogelijk ervaringen en veranderingen te 'typeren', te classificeren en in te bedden in de symbolische orde. 'Wo Es war soll Ich werden', de vreemde herinneringen en observaties van Jonathan en andere informanten worden toegankelijk voor analyse dankzij Mina's typewerk. Zoals de machine de negentiende-eeuwse arbeider produceerde, zo produceert de typemachine een nieuw vrouwbeeld, het archetype van de typiste, het vrouwelijke element in het bureaucratische systeem.

Dankzij de doktersinstrumenten van de (mannelijke) arts Van Helsing enerzijds en de typemachine van de (vrouwelijke) secretaresse Mina anderzijds wordt het vampirisme uiteindelijk overwonnen. De psychotherapeut is een nieuw type arts, die een nieuw type discours genereert: het psychotherapeutische dossier. Dankzij Mina kan van de in eerste instantie ongrijpbare Dracula een dossier worden aangelegd, en op basis daarvan kan een activiteitschema worden opgesteld: 'We have here much data, and now we must proceed to lay out our campaign', zoals Van Helsing het formuleert (p. 215). Daarbij gaat Van Helsing te werk als een ware psychoanalyticus. Hij dringt er bij Mina op aan, *alles* te transcriberen, ook het ogenschijnlijk triviale, en moedigt haar voortdurend aan om deze symboliseringsarbeid vol te houden. Mina op haar beurt volgt de instructies nauwgezet op:

'Dr. Van Helsing, will you read this, and tell me if it must go in. It is my record of today. I too have seen the need of putting down at present everything, however trivial; but there is little in this except what is personal. Must it go in?'
The Professor read it over gravely, and handed it back, saying: '... I pray that it may...' (p. 211)

Ook het schijnbaar triviale wordt opgenomen in het dossier. Het team van Van Helsing vormt een onderzoekscommissie, met Mina als secretaris. Niettegenstaande hun scepticisme, als posi-

tivistische wetenschappers, moeten ze toegeven dat monsters, vampiers werkelijk bestaan.⁵

De vampier ageert reflexmatig; Van Helsing's team daarentegen gaat planmatig te werk. Dracula is een heer die geleerd heeft om op intimidatie te vertrouwen, een 'imaginaire' strategie die afhankelijk is van het aura, het imago van de betrokkene. Het team van Van Helsing daarentegen vertegenwoordigt de symbolische wereld van de arbeid, de wetenschap en de techniek – alsook de wereld van de 'intelligence', in de zin van het vergaren en analyseren van (geheime of gevoelige) informatie. Zou Dracula Wenen in plaats van Londen als doelwit hebben uitverkoren, dan zou Freud de rol van Van Helsing hebben kunnen spelen.

Daarin berust ook het ethisch significante verschil tussen het geweld van Dracula en dat van zijn tegenstanders. Van Helsing lijkt op het eerste gezicht niet minder gewelddadig, en lijkt niet minder slachtoffers te maken, dan zijn vermaledijde tegenstander. Dracula schenkt zijn slachtoffers echter iets waar zij nadrukkelijk niet om vragen. Pas na de daad (de vampierkus) kan hij in een hypnotiserende verleider veranderen. In eerste instantie lijkt Van Helsing's 'therapie' de gewelddaad van Dracula niet alleen te weerspiegelen, maar zelfs in heftigheid nog te overtreffen. De beet in de nek wordt beantwoord met een dodelijke doorboring van het slachtoffer. Waar het de ethische condities van hun handelingspraktijk betreft, is het verschil echter onmiskenbaar. In Van Helsing's geval is sprake van een *consent*-procedure. Evenals seksualiteit dient ook het medische handelen op vrijwillige instemming te berusten. En daar waar de patiënte zelf niet meer in staat is haar toestemming te geven of te onthouden, omdat zij niet langer *compos mentis* is, niet langer heer of dame in eigen huis, of zelfs niet meer in leven (als 'on-dode'), richt de toestemmingsprocedure zich op haar intimi. Het verschil tussen moord en euthanasie berust in de legitimerende instemming door de naaste. Toch verloopt de instemmingsprocedure niet vlekkeloos. Arthur lijkt, na haar overlijden, op gewelddadige wijze de geslachtsdaad na te bootsen, met een erotische energie die zich vanwege de smaad die hem is aangedaan, tegen zijn voormalige geliefde keert, en waar Van Helsing dankbaar gebruik van maakt, omdat hij op die manier zelf geen vuile handen hoeft te maken.

Als graaf vertegenwoordigt Dracula bovendien het vermaledijde *ius primae noctae*, waaraan de opera *Le nozze di Figaro* van

Mozart is gewijd, als gold het een komische tegenhanger van *Dracula*: het recht van de heer op de eerste nacht, voorafgaande aan de huwelijksnacht. Deze inbreuk op de burgerlijke rechtsorde, in strijd met het *informed consent*-beginsel, moet ongedaan worden gemaakt. *Dracula* is het verhaal van een opstand van wetenschappelijke zonen tegen de aristocratische vader die alle vrouwen voor zich opeist en hen daarbij ook nog eens en passant ‘besmet’.

Vampirisme als epidemie

De term besmetting verwijst naar een ander archetype dat werkzaam is in Stokers roman, namelijk het archetype van de epidemie, de epidemiologische catastrofe. Wanneer Stoker zijn roman schrijft, is Transsylvanië nog een vreemde wereld, onbekend terrein. De Karpaten vertegenwoordigden in een Europese context het vreemde – ξένοσ – bij uitstek. Het toerisme vanuit Engeland naar dit soort gebieden begon net op gang te komen. Mobiliteit gaat echter met besmettingsgevaar gepaard.

259

De graaf vertegenwoordigt besmettelijke vreemdheid in twee opzichten. In de eerste plaats belichaamt hij perverse erotische praktijken. In *Les fleurs du mal* (De bloemen van het kwaad) van Charles Baudelaire speelt naast alchemie ook vampirisme een belangrijke rol. Hij wijdde diverse gedichten en dichtregels aan bloeddorst als erotische praktijk, zoals het gedicht dat *De vampier* als titel draagt (xxix). Niet alleen de dichter zelf is een vampier, in het diepst van zijn gedachten (‘Je suis de mon cœur le vampire’, LII), ook vrouwen worden bezongen als gevaarlijke, bloeddorstige wezens met klauwen en scherpe, giftige tanden. Een uitgesproken voorbeeld van deze fascinatie is de volgende passage afkomstig uit het gedicht *A celle qui est trop gaie* (xxxix):

Ainsi je voudrais, une nuit,
Quand l'heure des voluptés sonne,
Vers les trésors de ta personne,
Comme une lâche, ramper sans bruit,

Pour châtier ta chair joyeuse,
Pour meurtrir ton sein pardonné,
Et faire à ton flanc étonné
Une blessure large et creuse,

Et, vertigineuse douceur!
A travers ces lèvres nouvelles,
Plus éclatantes et plus belles,
T'infuser mon venin, ma sœur.

Vrij vertaald: hoe graag zou ik jou op een nacht niet willen besluiten om met mijn tanden in jouw verbaasde lichaam een diepe wond te kerven, om vervolgens de vochtige lippen van deze nieuwe, kunstmatige mond te kussen, en om, via deze nieuwe ingang, mijn gif in te brengen in jouw bloed.

Het is deze 'hemofilie', deze bloedige, giftige liefde, die haaks staat op het archetype van de victoriaanse liefdesband (de ingetogen geslachtsgemeenschap), maar er tegelijk nog altijd een variatie op is, die maakt dat Dracula voor de victoriaanse heren in het verhaal als de ultieme bedreiging geldt. Daar komt bij dat de kussen die hij in de hals van hun verloofden wil zetten, slechts de eerste stap vormen in een langer traject. Hij wil zich niet alleen voeden met hun bloed, maar ook het gif van het vampirisme in hun bloedbaan brengen, letterlijk *in circulatie brengen*, opdat zijn stijl van leven en beminnen zich aldus door de wereld zal gaan verspreiden. Want ook *deze* liefde, hoezeer ook op de doodsdrift geënt, is uit op voortplanting, 'Gaaf heen en vermenigvuldigt u'. Hij wil hen infecteren om hen voor altijd tot de zijne te maken. Na de vampierkus vermag de echtgenoot geen invloed meer op zijn geliefde uit te oefenen, zij behoort hem niet langer toe, zij is voortaan door een andere, heimelijke minnaar geobsedeerd, van wiens toenaderingen en ontmoetingen zij zich niets meer zegt te kunnen herinneren, maar die haar niettemin regelmatig zal blijven bezoeken. Zij wordt een bezochte geliefde. Wanneer de perverse graaf in Engeland arriveert, dreigt deze pest de geciviliseerde, gedomesticeerde seks te overwoekeren.

Het vampirisme is echter niet alleen bedreigend als een erotische epidemie, het is ook bedreigend als een dodelijke infectieziekte. Wat dat betreft lijkt vampirisme op syfilis of HIV. Ook deze aandoeningen waren het gevolg van toegenomen mobiliteit, in combinatie met de verbreiding van bepaalde erotische praktijken (het buitenechtelijke geslachtsleven, met name prostitutie, in het geval van syfilis, en de geëmancipeerde, zelfbewuste homo-seksualiteit in het geval van HIV). Terwijl vampirisme zich per boot verplaatst, was de verspreidingsroute van HIV (in het Wes-

ten althans) nauw met vliegtuigverkeer verbonden. Via bloed en sperma wordt het dodelijke virus getransplanteerd en overgedragen. Draggers laten een spoor van besmettingen achter. Soms, zoals in het geval van Dracula, verbreiden zij hun aandoening doelbewust. Dracula is een monster dat, net als het monster van Frankenstein, een heel volk van monsters op de wereld zou kunnen zetten. Als hij vaste voet zou krijgen in de miljoenenstad Londen, zou het vampirisme zich op exponentiële wijze en vervolgens wereldwijd kunnen gaan verspreiden. Deze dreigende epidemie moet koste wat het kost in de kiem worden gesmoord, zolang *containment* nog mogelijk is.

Dracula staat aan het hoofd van een legermacht in spe die de geciviliseerde wereld wil penetreren. De bestaande mensheid loopt gevaar om door een ander mensentype, een volk van bloeddrinkers, te worden vervangen. Jonathan Harker wordt, of hij dit nu wil of niet, een collaborateur. Van Helsing probeert de vrije wereld, die onder de voet dreigt te worden gelopen door een 'heer' en zijn gevolg, te vrijwaren van deze smet door middel van sterilisatie. Technieken van medische hygiëne worden ingezet voor geopolitieke hygiëne (Kittler 1993). Op zijn beurt staat Van Helsing aan het hoofd van een team dat (uit vrijwilligers bestaat en) heimelijk opereert en niet aarzelt om zo nodig slachtoffers te maken en in strijd met de wet te handelen.

Dracula is daarmee niet alleen een literaire verkenning van de somatische en morele risico's van bloedtransfusie, maar ook van een andere wetenschappelijke praktijk die zich precies op dat moment ontwikkelt, namelijk het wetenschapsgebied van de virologie. In de negentiende eeuw wordt de medische wetenschap zich gaandeweg bewust van het bestaan van vreemde, ziekmakende substanties, kleiner nog dan micro-organismen, die via inenting in het lichaam van mens en dier kunnen worden ingebracht. In de jaren tachtig van de negentiende eeuw schrijft Louis Pasteur over uiterst kleine parasieten die buiten het lichaam cultiveerbaar zijn. Pas in 1898 echter, een jaar na de verschijning van *Dracula*, wordt voor het eerst op voor ons herkenbare wijze gesproken over virussen als ziekteverwekkers die voor een optische microscoop niet waarneembaar zijn (Debré 1998, p. 414).